

Iryna Bundza

(Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki, Ukraina,

e-mail: iryna.bundza@lnu.edu.ua)

ORCID: 0000-0001-6818-9872

Chrystyna Nikołaiczuk

(Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki, Ukraina,

e-mail: khrystyna.nikolaychuk@lnu.edu.ua)

ORCID: 0000-0003-1703-7830

SYNTAGMY SKONWENCJONALIZOWANE ZAWIERAJĄCE WYRAZY *ГЛґВOKИ* I *ГЛИБOKИЙ* W JĘZYKU POLSKIM I UKRAIŃSKIM

1. WSTĘP

Leksemy jako jednostki językowe współistnieją, wchodząc ze sobą w relacje paradygmatyczne i syntagmatyczne. Te ostatnie odzwierciedlają linearny charakter języka i są oparte na regułach łączliwości wyrazów. W literaturze przedmiotu łączliwość wyrazów z kolei jest rozpatrywana głównie w dwu kierunkach: *gramatyczny* (por. terminy *łączliwość gramatyczna* [Markowski 2005, 252]; *łączliwość składniowa / syntaktyczna* [Kaczmarska, Zasina 2020, 198, 204; Grodziński 1984, 15]) oraz *leksykalny* (*łączliwość semantyczna* [Grodziński 1984, 15]; *łączliwość leksykalna* [Kaczor 2013, 63; Mosiołek-Kłosińska 1997, 6; Seretny 2019, 284; Żochowska 2012, 229]; *łączliwość leksykalno-semantyczna* [Markowski 2005, 252; Seretny 2019, 278; Krawczuk 2011, 223]; *łączliwość semantyczno-leksykalna* [Labocha 2021, 128]). Każdy z tych typów łączliwości w zależności od stopnia regularności związków wyrazowych, przewidywalności ich schematów może mieć charakter: 1) *systemowy* (*kategorialny* – przysługuje wyrazowi jako reprezentantowi całej klasy gramatycznej lub znaczeniowej), 2) *normatywny* (*zwyczajowy* – dotyczy łączliwości poszczególnych wyrazów, jest bardziej ustabilizowany) [Buttler i in. 1987, 184].

W niniejszym artykule interesować nas będą zagadnienia łączliwości (zarówno systemowej, jak i normatywnej) pewnych jednostek językowych ze względu na ich

znaczenie. Skupimy się na grupie wyrazów tworzących semantyczno-składniową całość, zbudowaną według schematu 'Adj + N': przez 'Adj' rozumiemy przymiotnik (polski leksem *głęboki* lub ukraiński *глибокий*), przez 'N' natomiast – każdy rzeczownik wchodzący z nim w relacje semantyczne. Zbadane połączenia określamy jako *s y n t a g m y* lub też szeroko rozumiane *k o l o k a c j e*,¹ w których (za [Pałka, Kwaśnicka-Janowicz 2017, 27]) wyodrębniamy *o ś r o d e k* (wyraz–centrum, którym jest tu przymiotnik) oraz *k o l o k a t* (wyraz współwystępujący z nim, czyli rzeczownik). W wyniku badań empirycznych z szeregu przeanalizowanych połączeń wydzielamy jednostki skonwencjonalizowane.

Należy nadmienić, iż łączliwość semantyczna niejednokrotnie była obiektem zainteresowań językoznawców. I tak, zakres łączliwości poszczególnych polskich wyrazów na podstawie materiału korpusowego zbadano w pracach [Górski 2008; Szymańska 2020; Szymańska 2021; Zaucha 2014; Żochowska 2012]. Analizę relacji syntagmatycznych pewnych polskich leksemów w ujęciu aksjologicznym, czyli zagadnienia dotyczące tzw. prozodii semantycznej,² przedstawiono w artykułach [Eźlakowski 2021; Nikołączuk 2018; Nikołączuk 2021]. Komparatywne badania dotyczące łączliwości semantycznej wyrazów różnych języków są zaprezentowane m.in. w publikacjach [Nowakowska 2008] – francuski, polski; [Białek 2009; Labocha 2021; Novodvorska 2017] – rosyjski, polski; [Kononienko 1999] – ukraiński, polski. Ostatnia praca dotyczy porównania łączliwości 20 polisemicznych polskich i ukraińskich przymiotników, a mianowicie zestawienia kolokatów wyekscepowa-

¹ Terminów *syntagma* i *kolokacja* użyto też w pracach [Śliwiński 2008; Leśniewska 2006]. W. Śliwiński jednak – jak się wydaje – przez te terminy rozumie połączenia bardziej utrwalone, w których rządzą mocniejsze związki semantyczne (np. *administracja rządowa*, *akt administracyjny*, *ciało ustawodawcze* [Śliwiński 2008, 317]). Por. też wyjaśnienie terminu *kolokacja*: „Zacieśniony zakres obserwacji do kolokacji nominalnych, skoncentrujemy się teraz na samym pojęciu podstawowym. W pracach językoznawczych terminem tym określa się „cechującą elementy systemu leksykalnego zdolność do wstępowania w stałe skonwencjonalizowane związki syntagmatyczne z innymi wyrazami, np. ang. *rough paper* = 'szorstki papier', ale *rough road* = 'wyboista droga'; franc. *vêtement de laine* = 'ubiorz wełniany', ale *jupe en laine* = 'spódniczka wełniana'”. Według *Podręcznego słownika językoznawstwa stosowanego* określenie to wprowadził do lingwistyki John Rupert Firth do oznaczenia połączeń wyrazowych powstałych na zasadzie asocjacji, a spopularyzował je Michael Alexander Kirkwood Halliday, który rozumiał przez nie kombinatorykę wyrazową. Następnie Eugen Coseriu w podobnym znaczeniu postępuje się terminem *zgodności leksykalne* (= *lexikalische Solidaritäten*), a Aleksander Szulc odpowiednikiem *syntagmy skonwencjonalizowane*. W rodzimych opracowaniach kolokacjom najbliższe byłyby – jak przypuszczam – Klemensiewiczowskie *skupienia nierozdzielne, łączliwe, wy-miennoczone związki frazeologiczne* Stanisława Skorupki, a także *frazemy* Wojciecha Chlebdy” [Śliwiński 2008, 314-315]. W niniejszej pracy śladem R. Przybylskiej przez kolokację rozumiemy nie tylko związki łączliwe S. Skorupki, lecz także związki luźne: „Termin *kolokacja* jest rozumiany na użytek niniejszego tekstu dość szeroko, jako nazwa odnosząca się do różnorodnych związków wyrazowych (syntagmatycznych), w które wchodzi w tekstach dany wyraz hasłowy”; „(...) zarówno związki luźne, jak i związki łączliwe znajdują się w naszym polu obserwacji (...)” [Przybylska 2020, 44-45]. Szczegółowo o szerokim i wąskim rozumieniu terminu *kolokacja* piszą [Burkhardt 2010; Targońska 2014].

² Zjawisko prozodii semantycznej szczegółowo opisuje M. Bańko [Bańko 2008].

nych z ankiet, których respondentami byli polscy i ukraińscy studenci. Szczegółowej komparatywnej analizy wyrazów wchodzących w relacje semantyczne z przymiotnikami *гłęбоки*, *глибокий* w kontekstach korpusów, o ile nam wiadomo, dokonuje się po raz pierwszy; co prawda, strukturę znaczeniową wyrazu *гłęбоки* wraz z jego kolokataami w ujęciu diachronicznym opisała w rozprawie doktorskiej A. Ziemińska [Ziemińska 2015: 153–162].

Celem niniejszej pracy jest ukazanie syntagm skonwencjonalizowanych zawierających wyrazy *гłęбоки*, *глибокий* w obrębie poszczególnych znaczeń tych przymiotników. Wyznaczony cel osiągnięto poprzez dokładne zbadanie materiału empirycznego wyekscerpowanego z haseł słownikowych³ i korpusów NKJP i ГРАК⁴ obu języków. Analizą objęto 430 kolokatów wyrazu *гłęбоки* (182 pochodzą ze słowników; 248 – z kontekstów) oraz 394 kolokaty wyrazu *глибокий* (65 – ze słowników; 329 – z kontekstów).

2. LEKSEMY *ГЛĘБОКИ* ORAZ *ГЛИБОКИЙ* W SŁOWNIKOWYCH DEFINICJACH I TEKSTACH

Leksemy *гłęбоки*, *глибокий* mają dość rozgałęzioną strukturę znaczeniową. W zakres semantyczny obu wyrazów wchodzi bogate ciągi kolokatów, które na podstawie przeprowadzonej analizy przyporządkowano do 17 poszczególnych grup.

³ Uwzględniono następujące słowniki polskie: SJPDor (tu i dalej stosujemy skróty źródeł materiału – słowników i korpusów (zob. **Spis źródeł**), SWJPDun, USJP, ISJP, WSJP, SFJPS; słowniki ukraińskie: СУМ-11, ВТСУМ, ІЛСУ, СУМ-20.

⁴ Do przeszukiwania korpusu polskiego wykorzystano wyszukiwarkę Poliqarp [<http://nkjp.pl/poliqarp/>, dostęp: 20.01.2022], która wyświetla 1000 kontekstów wybranych z całej wersji korpusu. W celu zrównoważenia materiału badawczego za pomocą specjalnych opcji ograniczono również do 1000 wyniki przeszukiwania w korpusie ukraińskim (próbki w obu korpusach mają charakter zrównoważony, zawierają bowiem teksty z różnych źródeł). Opracowanie wszystkich wyników (77 507 użyć wyrazu *гłęбоки*, 74 350 użyć wyrazu *глибокий*) byłoby niezwykle pracochłonne, wręcz mało możliwe.

W lingwistyce korpusowej do wyszukiwania kolokacji używane są tzw. kolokatory. Narzędzie to jest dostępne do przeszukiwania NKJP (o zaletach i wadach automatycznego kolokatora zob. [Przybylska 2020: 47]), jednak na bazie ГРАК nie zostało ono jeszcze uruchomione, stąd nie korzystamy z możliwości wyszukiwania automatycznego. Zdajemy sobie sprawę, że na 1000 kontekstów liczba wystąpień analizowanych jednostek jest znacznie mniejsza niż w całej wersji korpusu (por. np. *konflikt* – 3 konteksty w wyszukiwarce Poliqarp, 13 – w kolokatorze, 117 – w całym korpusie) lub też możliwy jest brak wystąpień kolokatorów odnotowanych w słownikach przy użyciu ich w pełnej wersji korpusu (por. np. *milczenie* – 0 kontekstów w wyszukiwarce Poliqarp i kolokatorze, 58 kontekstów w całej wersji korpusu). Niemniej jednak uważamy, że w celu głębszej analizy kolokacji przymiotników *гłęбоки*, *глибокий* najbardziej sprawdza się przeszukiwanie ręczne umożliwiające jednoznaczne „wychwycenie” z kontekstu kolokatu, który może znajdować się w oddalonej od ośrodka kolokacji pozycji, odrzucenie powtórzeń i kontekstów, w których użyto nazw własnych typu *ulica Głęбока*, *село Глибоке* etc. Stąd też uzyskane wyniki badań mają charakter reprezentatywny i nadają się do wyciągnięcia konkretnych wniosków.

2.1. Kolokaty leksemów *гłęбоки, глибокий* w znaczeniu ‘mający dużą odległość od powierzchni do dna, ciągnący się daleko w dół, w głąb’

Podstawowe znaczenie wyrazów *гłęбоки* oraz *глибокий* da się wyrazić poprzez definicję ‘mający dużą odległość od powierzchni do dna, ciągnący się daleko w dół, w głąb’ [USJP].⁵ W tym znaczeniu analizowane słowa łączą się z leksemami następujących grup.

Pierwszą grupę tworzą **wyrazy typu jezioro, ozero**,⁶ czyli nazwy związane z obszarami zawierającymi w mniejszym lub większym stopniu wodę: *гłęбоки* – 9 KS,⁷ 9 KK, *глибокий* – 5 KS, 11 KK. Większość z nich w połączeniu z analizowanymi przymiotnikami wskazuje na dość dużą warstwę wodną (sięgającą od powierzchni do dna akwenu), np. *morze, jezioro; річка, океан* etc., a także *część* (np. *rzeki*); *місце* (напр. *у річці*). Wśród kolokatów leksemów *гłęбоки, глибокий* są również takie, w których strukturze semantycznej oprócz semu ‘woda’ jest inny sem: ‘ziemia’, ‘lepka masa’ etc. (np. *біло, кауза; bagno, bagno*).

Analizowane ośrodki kolokacji, wchodząc w relacje syntagmatyczne z niektórymi leksemami nazywającymi przede wszystkim ciała stałe o różnej gęstości i spistości, czyli **wyrazy typu śnieg, chie**, wskazują na duży rozmiar (wielką warstwę) tych ciał w linii pionowej. Liczba kolokatów tej grupy wynosi: *гłęбоки* – 7 KS, 9 KK, *глибокий* – 1 KS, 9 KK. Sporą odległość od powierzchni ziemi w kierunku ‘do góry’ oznaczają syntagmy *гłęбоки śnieг, гłęбока тата; глибокий сніг, глибокий покрив (сніг)*: chodzi bowiem o wielką warstwę śniegu / piasku, kamieni etc. o różnej rozciągłości, pokrywającą ziemię / dno rzeki. Podobne znaczenie mają syntagmy *глибока трава* i *глибокий килим*, które w linii pionowej można przedstawić sobie w postaci warstwy. W odróżnieniu od poprzednich przykładów nazywających nagromadzenie dużej ilości pewnego typu drobniejszych cząstek (np. kryształków lodu) syntagmy *глибока трава* i *глибокий килим* wyrażają zbiór odpowiednio roślin (cienkich listków) i nici o znacznej długości. Semy ‘znaczna długość’, ‘duża rozciągłość od powierzchni w głąb’ są w strukturze semantycznej syntagm zawierających wyrazy *корzenie; коріння, корені*. Tym semom jednak towarzyszy sem ‘do dołu’ (a nie ‘do góry’, jak wyżej). Wielką warstwę zalegającą pod powierzchnią ziemi wyrażają syntagmy z kolokatami *підґрунтя, чорнозем*, a także z leksemami związanymi z geologią: *поклади, заляганіє rud*. Co prawda te ostatnie w połączeniu ze słowem

⁵ W tekście przytaczamy zwykle definicję tylko jednego słownika. Słowniki (zarówno polskie, jak i ukraińskie) podobnie tłumaczą odpowiednio leksemy *гłęбоки, глибокий*. Co prawda, w niektórych źródłach podaje się większą liczbę znaczeń, które jednak w innych są uogólnione i przedstawione w obrębie jednej definicji. Na poziomie słownikowym różnica w tłumaczeniu z jednej strony leksemu *гłęбоки*, z drugiej *глибокий* jest nikła.

⁶ W nazwach grup pojawiają się leksemy, które uznano za najbardziej typowe.

⁷ Tu i dalej używamy następujących skrótów: KS – kolokat zawarty w słownikach; KK – kolokat wchodzący w relacje syntagmatyczne z wyrazami *гłęбоки, глибокий* w korpusach.

гґęboki mogą wskazywać nie tyle na wielką warstwę, ile na sporą odległość warstw kopalin od powierzchni ziemi. Dużą odległość od powierzchni – tym razem ciała – oznacza syntagma *гґębokie mięśnie*, czyli mięśnie znajdujące się bliżej środka ciała. Znaczną rozciągłość od zewnętrznej strony ciała w gґęb wyrażają syntagmy z kolokataami *oparzenie, poparzenie; відмороження, опік*. Wszystkie te wyrazy jako część syntagmy nazywają poważne (ciągnące się daleko w gґęb) uszkodzenie zewnętrznej warstwy tkanek w organizmie ludzkim. W tej grupie kolokatów znalazły się również wyrazy *olej i tłuszcz*, które w połączeniu z leksemem *гґęboki* określają wielką warstwę pewnego płynu (znajdującego się w odpowiednim gґębokim naczyniu).

Do kolejnej grupy – **wyrazy typu rów, pie** – należą przede wszystkim słowa nazywające otwory, zagґębienia, miejsca etc. powstałe naturalnie lub wydrążone w jakiejś powierzchni, wykopane w ziemi etc., a także wgґębienia, będące skutkiem niepożądanego procesu niszczenia jakiejś powierzchni (nawierzchni drogowej, ciała etc.). Odnotowano 18 KS i 41 KK leksemu *гґęboki* oraz 14 KS i 40 KK – *глибокий*. Liczny ciąg tworzą kolokaty, które są nazwami naturalnych zagґębień w powierzchni łądu i ogólnie rzecz biorąc, skorupie ziemskiej (np. *jar, zapadlisko; провалля, ущелина* etc.). Między krańcami, zboczami, ścianami takich obszarów jest zwykle prześwit, pusta przestrzeń, choć też może być woda (np. *kanion; koryto, русло*). W tej grupie kolokatów są również nazwy otworów, zagґębień sztucznych, zrobionych przez człowieka (*fosa, studnia; колодязь, могила* etc.), m.in. w pewnym celu, np. wydobywania bogactw naturalnych (*kopalnia, odwiert; шахта* etc.). Rodzajem długich, raczej wąskich, otworów (naturalnych czy sztucznych) są: *krater, tunel; прохід, тунель*. Spore wydrążenia w skale czy też duże zagґębienia znajdujące się pod powierzchnią zwykle ziemi, będące pod pewnym względem pomieszczeniem, oznaczają syntagmy zawierające wyrazy *jaskinia, piwniczka; печера, пивничка* etc. Znaczenie części kolokatów jest związane z uszkodzeniami powierzchni jakiegoś przedmiotu albo drogi (*dziura, rysa, wgniecenie; вибоїни, діра, поріз, тріщина* etc.), a także ludzkiego ciała (*rana, zmarszczki; борозенка, шрам* etc.). Wskutek tych uszkodzeń powstają defekty w postaci ugięć, zagґębień w pewnej powierzchni (ziemi, drodze, ciełe).

Znaczenie syntagm kolejnej grupy – **wyrazy typu orka, oranка** – zawiera sem ‘duża odległość od powierzchni do dna’, któremu jednak towarzyszy sem ‘pewien proces’. Z badań korpusowych wynika, że słownikowe kolokaty (*гґęboki* – 1 KS, *глибокий* – 2 KS) tej grupy rzadko występują w kontekstach: *orka* – tylko 1 kontekst, *оранка, буріння* – 0. Ujawniono jednak nowe kolokaty (*гґęboki* – 5 KK, *глибокий* – 6 KK), wśród których np. są związane z ogrodnictwem: *лущення землі, рихлення землі*. Ponadto w tej grupie znalazły się wyrazy nazywające inne procesy wykonywane na znaczną gґębokość (np. *гґębokie wiercenie* – robienie otworu, sięgającego daleko w gґęb jakiegoś przedmiotu; *гґębokie nurkowanie, гґібоке занурення* – proces pogrążenia się w wodzie na dużą odległość od jej powierzchni i in.).

Sem ‘pewien proces’ wraz z semem ‘duża głębokość’ da się wyodrębnić w znaczeniu syntagm zawierających **wyrazy typu *oddech, дихання***: *глибоки* – 5 KS, 3 KK, *глибокий* – 2 KS, 8 KK. Wymienione procesy (*oddech, дихання*) zachodzą dzięki wciągnięciu i wypuszczeniu dużej ilości powietrza (czy też dymu papierosa), czemu z kolei towarzyszą znaczne (właśnie ‘głębokie’) naprzemienne wysunięcia klatki piersiowej i/lub ściany brzucha do przodu i z powrotem. W wypadku procesów określanych jako *westchnienie, зітхання* (kolejne kolokaty tej grupy) wypuszczenie powietrza odbywa się wraz z odgłosem i jest ‘wyrazem pewnego stanu emocjonalnego’ [WSJP]. Do kolokatów typu *oddech, дихання* zaliczono także wyrazy *кашель, сміх*: chodzi bowiem o silne wypchnięcie powietrza z płuc wskutek powtarzającego się skurczu przepony oraz głośne chrząknięcie (w wypadku kaszlu) / charakterystyczne odgłosy (dźwięki typu *ha ha ha, he he he, hi hi hi* w wypadku śmiechu). Ruch ciała przy kaszlu, śmiechu jest podobny do jego ruchu podczas oddychania.

W obrębie pierwszego znaczenia leksemów *глибоки, глибокий* osobno należy rozpatrzyć kolokaty będące nazwami przedmiotów mających dużą odległość między krawędzią a dnem, między brzegiem a najdalszym punktem wnętrza, czyli **wyrazy typu *talerz, тарілка***. Chodzi o nazwy pojemników, mebli, obuwia i ubrania (raczej elementów ubrania mających kształt pewnego zagłębienia: np. *kieszeń*): *глибоки* – 14 KS, 10 KK, *глибокий* – 2 KS, 8 KK. Co prawda, ukraińskie słowniki podają kolokaty będące nazwami tylko naczyń: *тарілка, миска*. W korpusie ГРАК natomiast w sąsiedztwie leksemu *глибокий* pojawiają się również nazwy mebli i obuwia (np. *крісло, калюши*). Należy nadmienić, że kolokaty typu *talerz, тарілка* w obu językach nie są nazwami jednorodnych przedmiotów i ich ‘głębokość’ wizualnie postrzegamy inaczej. I tak, różne typy pojemników (*miska, rondel; миска, сковорідка* etc.) rzeczywiście są bardzo podobne do siebie: są to naczynia o prostych lub lekko pochylonych ściankach z płaskim czy zaokrąglonym dnem. Jeżeli używamy w połączeniu z nazwami naczyń słów *глибоки, глибокий*, mamy na myśli naczynia, których dno znajduje się na znacznej odległości od górnej krawędzi. W wypadku mebli jednak ‘głębokość’ można zinterpretować w różny sposób. *Wanna* swoim kształtem bardziej przypomina naczynie: jej głębokość jest pionowa i mierzy się od górnej krawędzi do dna. Głębokość *półki (полиці)* ma raczej kierunek poziomy (ponieważ jest to rodzaj przewróconego naczynia, do którego coś się wkłada horyzontalnie). Jeżeli meble typu *fotel (fotelik, канапа; крісло)* są głębokie, to mają zaś duże siedzenie (chodzi o sporą odległość między jego brzegiem a najdalszym punktem wnętrza przylegającym zwykle do oparcia). Wszystkie kolokaty tej grupy jednak są nazwami pewnego pojemnika, przedmiotu, służącego do przechowywania czegoś, umiejscowienia, przewożenia czegoś lub kogoś etc. i będącego wytworem rąk ludzkich.

2.2. Kolokaty leksemów *гłęбoki*, *глибокий* w znaczeniu ‘mający dużą rozciągłość w przestrzeni, sięgający daleko ku wnętrzu, znajdujący się daleko od brzegu’

Liczba kolokatów leksemów *гłęбoki*, *глибокий* w ogólniejszym znaczeniu ‘mający dużą rozciągłość w przestrzeni, sięgający daleko ku wnętrzu, znajdujący się daleko od brzegu’ [USJP] wynosi: *гłęбoki* – 18 KS, 11 KK, *глибокий* – 4 KS, 19 KK (**wyrazy typu *las*, *lic***). Przymiotnik *гłęбoki* o bardziej szczegółowym znaczeniu ‘mający dużą rozciągłość w przestrzeni’ tworzy syntagmy np. z leksemami *puszcza*, *knieja*. Ukraińskie źródła leksykograficzne nie podają tego typu kolokatów, które jednak występują w kontekstach ГРАК: *лиц*, *пуца*. W haśle słownikowym *глибокий* wśród kolokatów nie ma również wyrazów *декольте*, *реверанс*, *уклін* etc., takie jednostki jednak udało się odnotować w korpusie. Podobne przykłady na materiale polskim ujawniono zarówno na poziomie leksykograficznym, jak i korpusowym: np. *dekolt*, *ukłon*, *zakręt*. W połączeniu z tymi wyrazami (np. *dekolt*, *уклін*) leksemy *гłęбoki*, *глибокий* mają znaczenie ‘sięgający daleko ku wnętrzu’. W relacjach syntagmatycznych z wyrazami *defensywa*, *tył*; *атака*, *тил* etc. analizowane przymiotniki znaczą ‘znajdujący się daleko od brzegu’ (‘oddalony’). Ponadto syntagmy, w których skład wchodzi nazwy terenów, miejscowości oznaczają nie tylko miejsca oddalone, lecz także obszary zacofane (np. *гłęбока провінція*, *wieś*; *глибока провінція*).

2.3. Kolokaty leksemów *гłęбoki*, *глибокий* w znaczeniu ‘znacznie oddalony w czasie od swego początku lub teraźniejszości’

Leksemy *гłęбoki*, *глибокий* w znaczeniu ‘znacznie oddalony w czasie od swego początku lub teraźniejszości’ [WSJP] wg danych słownikowych łączą się z 9 KS (*гłęбoki*), 4 KS (*глибокий*) – są to **wyrazy typu *przeszłość*, *давнина***. Analiza korpusowa pozwala na wyodrębnienie jeszcze odpowiednio 5 i 9 kolokatów. W połączeniu z kolokatami tej grupy leksemy *гłęбoki*, *глибокий* mają znaczenia: 1) ‘dawny, wczesny’ (*średniowiecze*, *PRL*, *tradycja*; *давнина*, *традиція* etc.), 2) ‘o porze doby, roku: późny’ (*noc*; *осінь* etc.), 3) ‘o wieku człowieka: późny’ (*starość*; *старість* etc.). Ponadto w zależności od typu kolokatów tej grupy wyrazy *гłęбoki*, *глибокий* w syntagmach dodatkowo wskazują na stadium jakiegoś okresu: w wypadku kolokatów pierwszej grupy (np. *średniowiecze*, *давнина*) – raczej na początek pewnego przedziału czasowego; w wypadku kolokatów drugiej i trzeciej grupy (np. *noc*, *осінь*, *старість*) – raczej na koniec.

2.4. Kolokaty leksemów *гłęбoki*, *глибокий* w znaczeniu ‘przenikający istotę rzeczy’

Opisując znaczenia przenośne wyrazów *гłęбoki*, *глибокий*, słowniki języka polskiego i ukraińskiego przeważnie już w samej definicji doprecyzowują zakres użycia tych przymiotników oraz definiują je poprzez podawanie synonimów. Analizowanych jednostek używa się w ogólnym znaczeniu ‘przenikający istotę rzeczy, wyraża-

jący istotę rzeczy, sięgający do istoty rzeczy; do *sedna* [SJPDor], które w źródłach leksykograficznych bywa wyjaśniane też poprzez przytoczenie rozmaitych wyrazów bliskoznacznych.⁸ Z podawanych w definicjach oraz wyekscerpowanych z korpusów połączeń da się wyodrębnić kilka grup kolokatów, z którymi używa się przymiotników *głęboki*, *глибокий*.

W słownikach ukraińskich, a także starszych polskich, odnajdujemy informacje, z których wynika, że przymiotników *głęboki*, *глибокий* używa się w połączeniu z **wyrazami typu człowiek, людина** (*głęboki* – 4 KS, *глибокий* – 3 KS). W korpusie znaleziono jeszcze kilka leksemów – odpowiednio 5 i 7. Z analizy kontekstów wynika, że *głęboki*, *глибокий* w stosunku do ludzi oznacza przede wszystkim kogoś, kto ‘sięga do sedna sprawy’, jest ‘wnikliwy, docieklivy, mądry’ (por. *głęboki twórca*; *глибокий знавець*). W przebadanych próbkach korpusów pojawiają się też użycia, które stają się podstawą wyodrębnienia semu ‘prawdziwy’.⁹ Częstotliwość występowania leksemów z tej grupy jest mała, co może świadczyć o zanikaniu łączliwości analizowanych przymiotników z nazwami osób, szczególnie w języku polskim.¹⁰

Kolejną grupę kolokatów (**wyrazy typu myśl, думка**), którą można wyodrębnić na podstawie opisów słownikowych i danych korpusowych, stanowią nazwy związane z działalnością umysłową człowieka, zdolnością myślenia, czynnościami mentalnymi: *głęboki* – 15 KS, 15 KK, *глибокий* – 9 KS, 26 KK. Większość jednostek wykazała dość dużą frekwencję, zarówno w języku polskim, jak i ukraińskim. Sporą część kolokatów stanowią wyrazy oznaczające procesy związane z działaniem intelektualnym człowieka (np. *analiza, przemyślenia; розуміння, роздуми* etc.). Do tej grupy kolokatów zaliczamy też słowa typu *myśl, pomysł; idea, філософія* etc., które są wynikiem procesów mentalnych. W połączeniu z wymienionymi słowami przymiotniki *głęboki*, *глибокий* mogą oznaczać ‘wnikliwy, docieklivy, niepowierzchny’. W obrębie znaczeń analizowanych jednostek możemy zauważyć też sem ‘dokładny, rzetelny, szczegółowy’, który jest aktualizowany w kolokacjach z leksemami typu *wiedza, znajomość; знання, обізнаність* etc. Znalazły się tu też słowa *wejrzenie, погляд* realizujące w kontekście znaczenie związane z działalnością umysłową człowieka, a nie zmysłem wzroku.¹¹

Analizowane ogólne znaczenie ‘przenikający istotę rzeczy’ realizowane jest w syntagmach, w których skład wchodzi **wyrazy typu utwór, мейп**: *głęboki* – 5 KS,

⁸ *Niepowierzchny* [SJPDor; USJP], *ważny, istotny* [SJPDor], *znający się na rzeczy* [SJPDor; SFJPS, 239], *wnikliwy, docieklivy* [USJP], *mądry* [SFJPS, 239], *silny* [ISJP, 449]; *значущий, змістовний, серйозний, вдумливий* [СУМ-11; СУМ-20].

⁹ Por. *Proszę powiedzieć: czy jest pani feministką? Jestem jak najgłębszą feministką. Uważam, że kobieta jest człowiekiem!!!* [NKJP].

¹⁰ Por. np. analizę rozwoju semantycznego przymiotnika *głęboki* [Ziemińska 2015, 158].

¹¹ Por. *Święta to czas pokory i głębokiego wejrzenia we własne sumienie* [NKJP], *I справді, у представлених роботах відчувається глибокий філософський погляд на зв'язки людини зі світом* [ГРАК].

29 KK, *глибокий* – 3 KS, 42 KK. W omawianej grupie kolokatów możemy wyodrębnić nazwy szeroko pojętych wytworów działalności intelektualnej i artystycznej człowieka, czyli coś, co zostało wypowiedziane, zapisane, stworzone, np.: *film, książka, wypowiedź; występ, пісня, праця* etc., a także leksemy nazywające coś, co możemy przypisać tym wytworom, coś, co je charakteryzuje, np.: *sens, wartość, znaczenie; вияв, зміст, структура* etc. Łącząc się z wymienionymi wyrazami, analizowane ośrodki kolokacji aktualizują semy ‘niepowierzchowny, wnikliwy, dociekliwy’. W tym miejscu należy dodać, że leksemy typu *sens, зміст* mogą dotyczyć nie tylko dzieł człowieka, ale także rozmaitych wydarzeń, procesów i zjawisk społecznych, pojęć abstrakcyjnych. Mimo to tworzą one podobne połączenia z przymiotnikami *глубоки, глибокий* w analizowanym znaczeniu, czyli w składzie syntagmy zarówno *глубоки sens słów*, jak i *глубоки sens polityki* przymiotnik *глубоки* oznacza ‘przenikający istotę rzeczy, sięgający do istoty rzeczy, do sedna, istotny’.

Połączenia przymiotników *глубоки, глибокий* z wyrazami *спojrzenie, oczy, wzrok, погляд, зір, очі* w źródłach leksykograficznych są odnotowane jako związki frazeologiczne. Wspólne znaczenia łączące owe jednostki (**wyrazy typu *спojrzenie, погляд***) to ‘pełne wyrazu’ [SFJPS, 239], ‘bardzo wyraziste, wnikliwe’ [СУМ-11; СУМ-20] i tylko w słownikach ukraińskich *глибокі очі* – ‘oczy ciemne lub z wielkimi źrenicami’ [СУМ-11; СУМ-20]. W zbadanych korpusach odnotowano jeden nowy kolokat – *споглядання*,¹² który został użyty raczej okazjonalnie.

Jedno z przenośnych znaczeń wyrazów *глубоки, глибокий* związane jest z czymś, co płynie z wnętrza człowieka: ‘o uczuciach, stanach psychicznych: prawdziwy, szczery, mocny’ [USJP]. W tym znaczeniu zbadane przymiotniki wchodzą w relacje syntagmatyczne z **wyrazami typu *uczucie, почуття***. Z haseł słownikowych wyekscerpowano 37 KS wyrazu *глубоки* oraz 7 KS – *глибокий*. Lista ta dzięki analizie korpusowej zostaje rozbudowana o liczne nowe kolokaty na tle słownikowych: odpowiednio 41 i 74, spośród których da się wyodrębnić przede wszystkim słowa o znaczeniu hiperonimicznym, np.: *емоція, стан, uczucie, враження; відчуття, переживання, почуття*. W połączeniu z tymi leksemami w przymiotnikach *глубоки, глибокий* na pierwsze miejsce wysuwa się sem ‘mocny, intensywny’. Warto tu też nadmienić, że niektóre konteksty użycia wymienionych leksemów mogą stać się podstawą wyodrębnienia jeszcze jednego semu – ‘ukryty, znajdujący się głęboko w środku’.¹³ W tej grupie kolokatów znalazły się też wyrazy o charakterze hiponimicznym, nazywające poszczególne uczucia człowieka: *бóль, нienawiść, niezadowolenie, жаль; кохання, смуток, образа* etc. Jest to najliczniejsza grupa rzeczowników tworzących związki syntagmatyczne z przymiotnikami w analizowanym znaczeniu.

¹² Por. *По трьох місяцях глґбokieго споглядання собі в очі булиśmy парą* [NKJP].

¹³ Por. *Блискóть свіятъ Божьих Народзин wyzwала в нас з регулы **uczucia** najlepsze i **najглубше*** [NKJP], *Б. Сороцкін вказує, що в основі потреби в досконалості часто лежать **глибокі переживання** сорому* [ГРАК].

Wspólnym semem 'stan' charakteryzują się kolokaty na oznaczenie stanów psychicznych i fizycznych człowieka: *pragnienie, rozluźnienie, skupienie; депресія, спокій* etc. Jeśli w wypadku łączenia się z nazwami uczuć wyrazy *głęboki, глибокий* aktualizują przede wszystkim znaczenie 'prawdziwy, szczerzy, mocny', to w wypadku nazw stanów chodzi raczej o semy 'mocny', 'intensywny'.¹⁴ Zaliczamy tu również nazwy dotyczące zachowań i postaw człowieka, relacji międzyludzkich: *krzywda, sympatia, troska, wiara, współczucie; віра, зневага, прихильність*. W materiale znalazły się też wyrazy nieodnoszące się do uczuć, stanów czy postaw człowieka (chodzi m.in. o słowa: *modlitwa*;¹⁵ *посмішка*¹⁶), związane jednak z człowiekiem i występujące w składzie związków syntagmatycznych z przymiotnikami *głęboki, глибокий* w znaczeniu 'szczerzy, prawdziwy, mocny', czego potwierdzeniem są konteksty ich użycia.

2.5. Kolokaty leksemów *głęboki, глибокий* w znaczeniu 'będący wynikiem ważnych zjawisk, przemyśleń lub procesów nie do odwrócenia'

Wymienione wyżej znaczenie 'będący wynikiem ważnych zjawisk, przemyśleń lub procesów nie do odwrócenia' [WSJP] można potraktować bardzo ogólnie i odnieść je do rozmaitych wydarzeń, zjawisk, procesów, stanów etc. W definicji wyrazu *głęboki* zawartej w USJP mamy pewne doprecyzowanie – 'o procesach, zjawiskach (społecznych, psychologicznych): gruntowny, zasadniczy, nieodwracalny' [USJP]. Listę semów można uzupełnić o pojawiające się w źródłach ukraińskich semy 'istotny', 'znaczący'.

W wyniku badań odnotowano 12 KS i 47 KK przymiotnika *głęboki* oraz 2 KS i 41 KK – *глибокий*, które można zaliczyć do grupy **wyrazów typu kryzys, криза**. Wśród wyekscerpowanych jednostek pojawiły się takie, które w przeanalizowanych kontekstach aktualizują znaczenie związane z życiem społecznym człowieka, np.: *reforma, zapaść; занепад, модернізація* etc. W połączeniu z przymiotnikami *głęboki, глибокий* oznaczają procesy o charakterze zasadniczym, nieodwracalnym. W podobnym znaczeniu używa się analizowanych ośrodków kolokacji z nazwami dotyczącymi stanów człowieka, przy czym są to najczęściej stany o charakterze ujemnym, np.: *apatia, niedosłuch, upośledzenie; порушення, хвороба* etc. Analiza kontekstowa użyć tych wyrazów pozwala na wyodrębnienie jeszcze jednego semu w obrębie znaczenia

¹⁴ Por. np. *głęboka miłość* – 'szczerza, prawdziwa' (*Oczywiście istnieje różnica pomiędzy **głęboką miłością** do drugiej osoby a zakochaniem się, romantycznym i płomiennym [NKJP]*) i *głębokie rozluźnienie* – 'mocne' (*Nieraz w czasie zabiegu, w stanie **głębokiego rozluźnienia** i wyciszenia, (...) klientom przychodzi w myślach rozwiązanie problemu [NKJP]*), czy też przykłady użycia wyrazu *глибокий*: *глибокий жаль* (*З **глибоким жалем** сприйняв вістку мого дорогого побратима – смерть, що звільнила його від терпіння [ГРАК]*) i *глибока депресія* (*(...) у неї була **глибока депресія**, вона плакала щовечора [ГРАК]*).

¹⁵ Por. *Śpiew jest moją pasją i jest to dla mnie **głęboka modlitwa** [NKJP]*.

¹⁶ Por. *Я згадала майстра Джеймса, його **глибоку** сумну **посмішку** й добрі зморшки біля його очей [ГРАК]*.

wyrazów *глґбoki*, *глибокий*, a mianowicie ‘o dużym stopniu zaawansowania’. Do tej grupy kolokatów zaliczamy też rzeczowniki dotyczące relacji międzyludzkich, np.: *integracja*, *konflikt*; *незгода*, *суперечка*.¹⁷ Większość wymienionych w tym akapicie słów grupy to wyrazy wieloznaczne, które mogą dotyczyć zarówno człowieka jako istoty fizycznej i psychicznej, jak i życia społecznego i zjawisk z nim związanych. Chodzi m.in. o rzeczowniki typu *degradacja*, *kryzys*, *претіана*; *зміна*, *перетворення*. Niektóre z nich w odnotowanych kontekstach aktualizują tylko jedno ze znaczeń (np. *запаść firmy*, *запатамне рунку*; *занепад живопису*, *порушення життєдіяльності*). Kolokaty o dużej frekwencji w połączeniu z przymiotnikami *глґбoki*, *глибокий* często natomiast są używane w stosunku do różnych zjawisk, np. *кryzys* ‘sytuacja, w której występują poważne problemy ekonomiczne’ i ‘sytuacja, w której coś straciło swoje miejsce w hierarchii wartości niematerialnych’ [WSJP]. Niezależnie jednak od poszczególnych znaczeń podobnych rzeczowników przymiotniki *глґбoki*, *глибокий* łączą się z nimi w analizowanym w tym punkcie znaczeniu.

2.6. Kolokaty leksemów *глґбoki*, *глибокий* w znaczeniu ‘mający duże nasilenie’

Wyekscerpowane ze źródeł leksykograficznych kolokaty leksemów *глґбoki*, *глибокий* w znaczeniu ‘mający duże nasilenie’ [WSJP] można podzielić na kilka grup ze względu na ich osobliwości realizacji kontekstowej.

Znaczenie ‘mający duże nasilenie’ słowniki ilustrują użyciem 5 KS wyrazu *глґбoki* i 3 KS – *глибокий*. Przeanalizowane dane korpusowe pozwalają na zaliczenie do tej grupy odpowiednio jeszcze 13 i 18 jednostek. Znalazły się tu **wyrazy typu *cisza*, *тiша***, które jednak są dość zróżnicowane pod względem semantycznym: nazwy właściwości (*cisza*; *тiша*), stanów fizjologicznych (*sen*, *upojenie alkoholowe*; *дрiмота*, *наркоз*), stanów psychicznych i emocjonalnych (*szok*, *samotność*; *боговiдданiсть*) etc. Wspólne dla tych wyrazów jest tworzenie syntagm z przymiotnikami *глґбoki*, *глибокий*, w których składzie realizowane są semy ‘całkowity’, ‘zupełny’, czyli taki, który ma duży stopień nasilenia.¹⁸

Do grupy **wyrazów typu *блґkit*, *блакить*** zaliczamy rzeczowniki nazywające kolory i odcienie (*глґбoki* – 12 KS, 2 KK, *глибокий* – 9 KK), a używane z nimi leksemy *глґбoki*, *глибокий* oznaczają ich wielkie nasycenie, intensywność. Wśród kolokatów wyekscerpowanych z definicji słowników ukraińskich brak przykładów

¹⁷ Warto przypomnieć, że wyrazy nazywające stany psychiczne człowieka czy relacje międzyludzkie znalazły się w różnych grupach kolokatów i niektóre z nich zostały już przeanalizowane w punkcie 2.5. Jest to związane z tym, że łączą się one z przymiotnikami *глґбoki*, *глибокий* w różnych znaczeniach (por. *глґбoka przyjaźń* – ‘szczerza, prawdziwa, mocna’, *глґбoki konflikt* – ‘zasadniczy, nieodwracalny’).

¹⁸ Por. *Dopiero w uniwersyteckim korytarzu uświadomiłem sobie, jaka jest przyczyna глґбokiej ciszy w całym gmachu. Трафіт на wiosенну прервє в зајєчiах студентів [НКJP], (...) це розповiдь про його останній сон, тяжку й глґбоку летаргію, в яку він впав, як у відкрите море, без відступу й повернення назад [ГРАК].*

z tej grupy, jednak w opisie znaczeń przymiotnika *глибокий* da się wydzielić semy ‘pełny’, ‘całkowity’ [por. СУМ-11; СУМ-20; БТСУМ]. W NKJP pojawiły się tylko dwie nowe jednostki – *brqz* i *wypłowienie*. Przebadanie korpusu ukraińskiego pozwala na stwierdzenie, że ukraiński wyraz *глибокий* również tworzy syntagmy z leksemami związanymi z pojęciem barwy. Warto tu dodać, że poza nazwami koloru *sensu stricto* do tej grupy kolokatów zaliczamy też słowa typu *ciemność, cień; сутінки, темрява* ze względu na wspólny sposób odbioru tych właściwości, a mianowicie drogę wzrokową. Wyraz *wypłowienie* dotyczy raczej stracenia intensywności koloru, jednak w wyniku *głębokiego wypłowienia* mamy do czynienia z jego całkowitością.

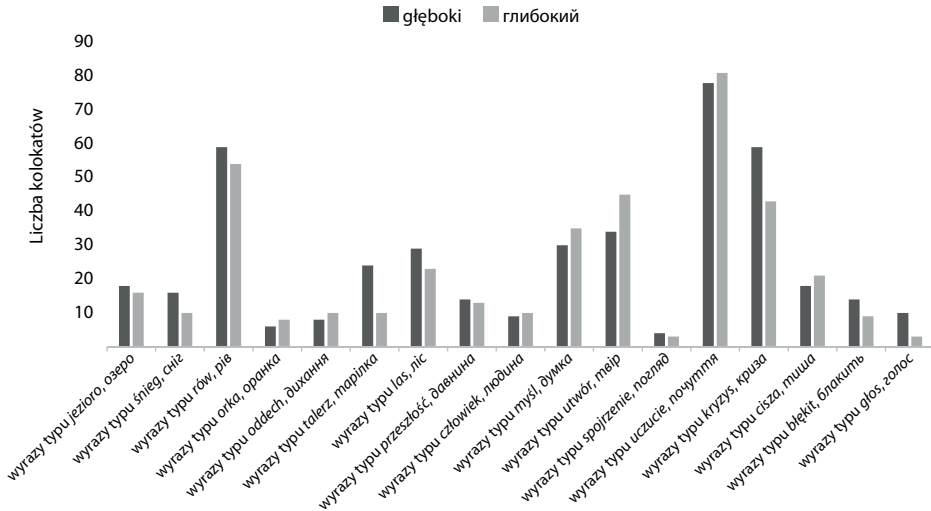
Odrębną grupę kolokatów stanowią **wyrazy typu *гłos, гoлoс*** mające wspólny sem ‘dźwięk’: *głęboki* 8 KS, 2 KK, *глибокий* – 1 KS, 2 KK. W połączeniu z tymi wyrazami analizowane ośrodki kolokacji realizują znaczenie ‘o tonie, głosie: donośny, dźwięczny, z przewagą tonów niskich’ [USJP], które związane jest ze znaczeniem ogólniejszym ‘mający duże nasilenie’. Poza jednostkami zawartymi w hasłach słownikowych udało się odnotować wyrazy mające wspólny sem ‘dźwięk’ – *brzmienie; баритон, зoйк*. Zaliczamy tu również połączenie *głęboka barwa głosu*, ponieważ wyraz *barwa* oznacza cechę charakterystyczną dźwięku.

3. WNIOSKI

3.1. Analiza haseł słownikowych wyrazów *głęboki* i *глибокий* pozwala stwierdzić, że znaczenia analizowanych jednostek w języku polskim i ukraińskim z reguły się pokrywają. Zauważalne są różnice w sposobie układania definicji słownikowych (zresztą także w źródłach leksykograficznych jednego języka) oraz, co jest dużym mankamentem słowników ukraińskich, sporadyczne przytaczanie przykładów użycia opisywanego leksemu lub wręcz ich nieobecność (z haseł słownikowych przymiotnika *głęboki* wyekscerpowano 182 kolokaty, z haseł ukraińskich prawie trzykrotnie mniej; brak w słownikach ukraińskich nazw mebli lub kolorów, choć w korpusie mają one znaczną częstotliwość). Drobne różnice zauważamy również w odniesieniu do poszczególnych kolokatów, np. syntagma *głębokie niebo* jest podana tylko w hasłach starszych źródeł [SFJPS, 239; SJPDor]; w języku ukraińskim natomiast syntagma *глибоке небо* występuje do dziś, o czym świadczą zarówno dane słownikowe, jak i badania korpusowe. Podobną sytuację mamy z kolokatami oznaczającymi osoby: nowsze słowniki polskie nie odnotowują takiej łączliwości, w odróżnieniu od prac ukraińskich, w których ta łączliwość znajduje odzwierciedlenie w odrębnym znaczeniu (por. *глибока людина*). Jeszcze jednym przykładem niepełnej odpowiedniości znaczeń może być para syntagm skonwencjonalizowanych *głębokie oczy / глибoкi очi*: słowniki ukraińskie kodyfikują dwa znaczenia, z których jednego brak w źródłach polskich, a mianowicie ‘oczy ciemne lub z wielkimi źrenicami’.

3.2. 430 kolokatów wyrazu *глубоки* i 394 kolokaty wyrazu *глибокий* wyekscerpowane ze słowników i korpusów w podziale na poszczególne typy przedstawiono na poniższym wykresie.

Wykres 1. Liczba kolokatów przymiotników *глубоки*, *глибокий*

Źródło: opracowanie własne.

Najbardziej reprezentatywne pod względem liczby kolokatów są grupy zawierające leksemy, z którymi wyrazy *глубоки*, *глибокий* występują w znaczeniach przenośnych, co pozwala założyć, że to właśnie przymiotniki w użyciu metaforycznym mają szerszy zakres. Badania częstotliwości użycia kolokatów w korpusach pokazują, że największą frekwencję mają leksemy łączące się z przymiotnikami *глубоки*, *глибокий* głównie w znaczeniach przenośnych: ‘przenikający istotę rzeczy’ (np. *претомлення* – 32 konteksty, *аналіз* – 28), ‘prawdziwy, szczerzy, mocny’ (np. *віра* – 17, *співчуття* – 11) oraz ‘będący wynikiem ważnych zjawisk, przemyśleń lub procesów nie do odwrócenia’ (*кризис* – 24, *криза* – 16). Gdy centrum kolokacji są wyrazy *глубоки*, *глибокий* w znaczeniach podstawowych, frekwencja ich kolokatów jest o wiele mniejsza.

3.3. Dzięki jakościowej i ilościowej analizie danych korpusowych ujawniono nowe kolokaty w stosunku do danych słownikowych. Ze względu na ekscerpcję materiału z niedużych, ale reprezentacyjnych, próbek korpusów za wystarczającą uznajemy liczbę kontekstów – 2 (por. np. kolokat *мітоść* występujący w mniejszym segmencie korpusu dwa razy, w wersji całej pojawia się w 168 kolokacjach). W wyniku badań sporządzamy zatem następującą listę niewystępujących dotąd w słownikach syntagm skonwencjonalizowanych (62 polskich i 98 ukraińskich):

głęboki, глибокий + część (np. rzeki), błoto, вода, море, ріка; olej, mięśnie, tłuszcz, коріння, корені, підрунтя, відмороження; dołek, jaskinia, kanion, kopalnia, krater, piwnica, szyb, odwiert, podziemie, studzienka, tunel, wnęka, wyrwa, рєкнієcie, rozcięcie, gysa, otarcie, zniszczenie, колодязь, долина, урвище, могила, прірва, слід, вибоїна, шрам, борозна, віспина; pawilżenie, очищення; wydech, oddychanie, вдих, видих, затяжка, кашель, сміх; wózek, rółka, gondel, сковорідка, крісло; peryferie, rezerwa, zakatarki, ліс, декольте, виріз, реверанс, підпілля, вогонь, рівень; PRL, ніч, традиція; zaduma, niezrozumienie, zastanowienie, analiz, zaduma, роздуми, осмислення, розум, інтерес, усвідомлення, ерудиція, проникнення, розгляд, філософія; treść, symbolika, utwór, kazania, гуту, sprawa, wutowa, дискусія, значення, база, образ, праця, розвідка, розмова, символізм, текст; nadzieja, poczucie, troska, niezadowolenie, miłość, modlitwa, skupienie, wyznanie, zaangażowanie, zadowolenie; співчуття, повага, вдячність, депресія, жаль, стурбованість, враження, пошана, розчарування, шана, біль, відданість, занепокоєння, любов, невдоволення, обурення, подяка, релігійність, відраза, відчуття, неповага, переживання, переконаність, прихильність, розпач, спокій, туга; upośledzenie, reforma, zaraść, ubytek, ingerencja, spadek, przewrót, криза, проблема, зв'язок, реформа, вплив, реформування, занепад, комплекс, наслідок, потрясіння, причина, розбіжність, суперечність, розкол, трансформація; storpień, szok, таємниця, інтелігентність; блакить, колір.

3.4. Po zestawieniu polskich i ukraińskich syntagm skonwencjonalizowanych, zarówno tych słownikowych, jak i o genezie korpusowej, sporządzono listę 85 jednostek ekwiwalentnych – w każdym z przeanalizowanych znaczeń i wyodrębnionych grup:

głęboki, глибокий +

- 1) wyrazy typu **jezioro, озеро** (6): jezioro / озеро, miejsce / місце, morze / море, rzeka / ріка, річка, staw / ставок, woda / вода;
- 2) wyrazy typu **śnieg, сніг** (2): śnieg / сніг, korzenie / коріння, корені;
- 3) wyrazy typu **rów, рів** (13): blizna / шрам, bruzda / борозна, dół, dołek / яма, kopalnia / шахта, odwiert / свердловина, рєкнієcie / тріщина, przeraść / прірва, rana / рана, rów / рів, studnia, studzienka / криниця, колодязь, wąwóz, jar / яр, яруга, wyrwa / вибоїна, zmarszczka / зморшка;
- 4) wyrazy typu **orka, оранка** (1): orka / оранка;
- 5) wyrazy typu **oddech, дихання** (5): oddech, oddychanie / дихання, osiągnięcie dymu, rarierosa / затяжка, wdech / вдих, westchnienie / зітхання, wydech / видих;
- 6) wyrazy typu **talerz, тарілка** (4): fotel / крісло, miska / миска, rondel / сковорідка, talerz / тарілка;
- 7) wyrazy typu **las, ліс** (5): dekolt / декольте, las / ліс, niebo / небо, prowincja / провінція, tył / тил;
- 8) wyrazy typu **przeszłość, давнина** (4): jesień / осінь, noc / ніч, starość / старість, starożytność / давнина, starowina;
- 9) wyrazy typu **człowiek, людина** (1): człowiek / людина;
- 10) wyrazy typu **myśl, думка** (9): analiza / аналіз, myśl / думка, przekonanie / переконання, rozutowanie / роздуми, sens / смисл, utyśl / розум, wiedza / знання, zaduma / задума, zainteresowanie / інтерес;
- 11) wyrazy typu **utwór, твір** (3): rozmowa / розмова, treść / зміст, utwór / твір;

- 12) wyrazy typu **spojrzenie, погляд** (3): *oczy / очі, spojrzenie / погляд, wzrok / зір*;
 13) wyrazy typu **uczucie, почуття** (17): *ból / біль, depresja / депресія, miłość / кохання, любов, niezadowolenie / незадоволення, rozczucie / відчуття, religijność / релігійність, rozczarowanie / розчарування, smutek / смуток, stan / стан, uczucie / почуття, uszapanowanie / пошана, wdzięczność / вдячність, wiara / віра, wrazenie / враження, współczucie / співчуття, żal / жаль, zapierokojenie / занепокоєння*;
 14) wyrazy typu **kryzys, криза** (6): *kryzys / криза, przeobrażenia / перетворення, przyczyna, powód / причина, reforma / реформа, zapaść / занепад, zmiana / зміна*;
 15) wyrazy typu **cisza, тиша** (4): *tajemnica / таємниця, cisza / тиша, milczenie / мовчанка, sen / сон*;
 16) wyrazy typu **błękit, блакить** (2): *błękit / блакить, kolor / колір*;
 17) wyrazy typu **głos, голос** (1): *głos / голос*.

3.5. Przeprowadzona analiza wykazała, że wyrazy *głęboki* i *глибокий* są odpowiednikami zarówno w sferze znaczenia, jak i użycia, czyli tworzenia skonwencjonalizowanych syntagm. Pewne luki w zakresie ekwiwalentów ujawniono jedynie w stosunku do poszczególnych wyrazów, np. w języku ukraińskim brak kolokacji *głęboki olej, tłuszcz*. Warto też zwrócić uwagę na wyraz *повага*, który w języku ukraińskim jest m.in. elementem popularnej formuły kończącej list oficjalny – *З глибокою повагою*, którą podkreśla się szacunek piszącego. Z kolei wyrażenie *Z głębokim poważaniem* jest rzadko stosowane we współczesnej polszczyźnie (w całej wersji NKJP odnotowano tylko 9 kontekstów), wyrazu *поваżanie* używa się natomiast w składzie związku frazeologicznego *mieć kogoś, coś w głębokim, najgłębszym poważaniu* ‘ktoś lekceważy kogoś lub coś i nie przejmuje się kimś lub czymś’ [WSJP] mającego całkiem inne konotacje.

Przeprowadzenie badania na pełnych korpusach obu języków prawdopodobnie umożliwiłoby wyodrębnienie jeszcze większej liczby syntagm, w tym też ekwiwalentnych: już w zrównoważonych wersjach można bowiem zauważyć wspólne kolokaty, z których jeden w parze ma małą frekwencję (por. np.: *jaskinia* (6) / *печера* (1), *wnęka* (2) / *ніша* (1), *tunel* (2) / *тунель* (1), *прирва* (2) / *отчлаń* (1)). Analiza kolokatów przymiotników *głęboki, глибокий* na podstawie większego zasobu leksemów może być perspektywą przyszłych badań, a dane otrzymane w jej wyniku mogą być przydatne do nauki języka polskiego lub opracowywania słowników dwujęzycznych.

Spis źródeł

- ISJP: M. Bańko (red.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa.
 SJPDor: W. Doroszewski (red.), 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, <http://www.sjpd.pwn.pl/> [dostęp: 27.12.2021].
 USJP: S. Dubisz (red. nauk.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa [wersja elektroniczna 1.0].
 SWJPDun: B. Dunaj (red.), 1996, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
 NKJP: Narodowy Korpus Języka Polskiego, 2008–2012, <http://nkjp.pl/> [dostęp: 20.01.2022].

- SFJPS: S. Skorupka, 1967, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I, Warszawa.
- WSJP: P. Żmigrodzki, od 2007, *Wielki słownik języka polskiego*, <https://wsjp.pl/> [dostęp: 27.12.2021].
- BTCCСУМ: В. Бусел, 2006, *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, Київ [wersja elektroniczna 12.0.0.367].
- ГРАК: М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін., 2017–2021, *Генеральний регіонально анотований корпус української мови*, Київ – Львів – Єна, <http://uacorporus.org/Kyiv/ua> [dostęp: 20.01.2022].
- ІЛССУ: *Інтегрована лексикографічна система „Словники України”*, 2006, Київ [wersja elektroniczna 3.0].
- СУМ-11: *Словник української мови в 11 томах, 1970-1980*, Київ, <http://www.inmo.org.ua/sum.html> [dostęp: 27.12.2021].
- СУМ-20: *Словник української мови в 20 томах, т. 1-12, 2015-2022*, <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> [dostęp: 27.12.2021].

Bibliografia

- M. Bańko, 2008, *O tzw. prozodii semantycznej i jej opisie w słownikach* [w:] P. Żmigrodzki, R. Przybylska (red.), *Nowe studia leksykograficzne 2*, Kraków.
- E. Białek, 2009, *Kolokacja w przekładzie. Studium rosyjsko-polskie*, Lublin.
- H. Burkhardt, 2010, *Miejsce kolokacji w leksykografii i ich rola w tworzeniu tekstów w języku obcym*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” t. 17, s. 177–184.
- D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, 1987, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej (Słownictwo rodzime)*, Warszawa.
- W. Eźlakowski, 2021, *Aksjologiczna analiza słowa głuchy w języku polskim (na podstawie materiału korpusowego)*, „Poradnik Językowy” z. 2, s. 87–101.
- R.L. Górski, 2008, *Litotes w polskim przymiotniku. Uwagi o kolokacjach przymiotnikowych*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica IV” folia 62, s. 106–116.
- E. Grodziński, 1984, *Łączliwość synonimów*, „Poradnik Językowy” z. 1, s. 15–19.
- E. Kaczmarska, A.J. Zasina, 2020, *Błędy walencyjne w tekstach obcokrajowców uczących się języka polskiego w świetle korpusu PoLko*, „Prace Filologiczne” t. LXXV, cz. 1, s. 197–213.
- M. Kaczor, 2013, *Kolokacje przymiotnikowe wybranych pojęć związanych z etyką społeczną (na przykładzie portalu Onet.pl)*, „Prace Naukowe Akademii i im. Jana Długosza w Częstochowie” z. IX, s. 63–72.
- A. Krawczuk, 2011, *Teksty w nauczaniu Ukraińców łączliwości leksykalno-semantycznej czasowników polskich*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” t. 18, s. 223–228.
- I. Kononienko, 1999, *Проблеми лексичної сполучуваності прикметників: зіставний аспект (на матеріалі української і польської мов)*, „Acta Polono-Ruthenica” t. IV, s. 214–223.
- M. Labocha, 2021, *Glottodydaktyczne aspekty opisu słownikowego kolokacji*, „Roczniki Humanistyczne” t. LXIX, z. 10, s. 121–138.
- J. Leśniewska, 2006, *Collocations and second language use*, „Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis” t. 123, s. 95–105.
- A. Markowski, 2005, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa.

- K. Mosiołek-Kłosińska, 1997, *O zakłóceniach łączliwości systemowej wyrazów. Zakłócenie łączliwości a błąd semantyczny*, „Poradnik Językowy” z. 3, s. 6–21.
- K. Nikołajczuk, 2018, *Jak nie nabawić się kłopotu i odnieść sukces: kilka rozważań nad prozodią semantyczną polskich czasowników* [w:] M. Gębka-Wolak, I. Kaproń-Charzyńska, J. Kamper-Warejko (red.), *Języki słowiańskie w kontekstach kultur dawnych i współczesnych*, Toruń.
- Ch. Nikołajczuk, 2021, *Przepis na deser receptą na szczęście i lekarstwem na smutek: słów kilka o łączliwości leksykalno-semantycznej* [w:] J. Kulwicka-Kamińska, A. Moroz (red.), *Tradycja i nowoczesność w badaniach języków słowiańskich*, Toruń.
- M. Nowakowska, 2008, *Łączliwość przysłówka toujours z czasownikami w ujęciu kontrastywnym*, „Bulletin De La Société Polonaise De Linguistique” fasc. LXIV, s. 109–124.
- K. Novodvorska, 2017, *Kolokacje przymiotnikowe oraz rzeczownikowe leksemu ciszy w polsko-rosyjskim i rosyjsko-polskim korpusie równoległym*, „Studia Slavica” nr XXI/2, s. 101–116.
- P. Pałka, A. Kwaśnicka-Janowicz, 2017, *Przewodnik po elektronicznych zasobach językowych dla polonistów (słowniki, kartoteki, korpusy, kompendia)*, Kraków.
- R. Przybylska, 2020, *Kolokacje a analiza semantyczna wyrazu*, „LingVaria” nr 2(30), s. 43–51.
- A. Seretny, 2019, *Cudzoziemcy w świecie słów, czyli Wielki słownik języka polskiego PAN w perspektywie glottodydaktycznej*, „Postscriptum Polonistyczne” nr 2(24), s. 275–287.
- M. Szymańska, 2021, *Kontekstowe uwarunkowania wystąpień przysłówek stopnia w połączeniach z przymiotnikiem piękny*, „Filologia Polska” nr 7, s. 171–187.
- M. Szymańska, 2020, *Dziedzictwo czy balast? Wybrane aspekty konceptualizacji przeszłości w świetle analizy kolokacji leksemu przeszłość w języku polskim*, „Prace Językoznawcze” nr XXII/1, s. 271–282.
- W. Śliwiński, 2008, *Kolokacje rzeczownikowo-przymiotnikowe w dwudziestowiecznych tekstach konstytucji państwa polskiego*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica IV” folia 62, s. 314–327.
- J. Targońska, 2014, *Kompetencja kolokacyjna – niedostatecznie rozpoznany komponent kompetencji leksykalnej*, „Neofilolog. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Neofilologicznego” nr 43/2, s. 193–208.
- J. Zaucha, 2014, *Fikcja a fałsz. O właściwościach semantyczno-składniowych przymiotników fikcyjny i fałszywy*, „Linguistica Copernicana” nr 11, s. 35–52.
- A. Ziemińska, 2015, *Parametryczne przymiotniki wymiaru w historii języka polskiego. Analiza rozwoju semantycznego* [rozprawa doktorska], Katowice.
- N. Żochowska, 2012, *Łączliwość leksykalna przysłówka mimochodem*, „Linguistica Copernicana” nr 1(7), s. 229–241.

Syntagmy skonwencjonalizowane zawierające wyrazy głęboki i глубокий

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony zagadnieniom związanym z łączliwością semantyczną wyrazów *глубоки* i *глубокий* w obrębie każdego z ich znaczeń. Badanie jest oparte zarówno na informacjach zawartych w słownikach każdego z języków, jak i danych korpusowych (wykorzystano zasoby zrównoważonej wersji NKJP oraz ГРАК). Z materiału leksykograficznego oraz korpusowego wyekscerpowano wszystkie kolokaty obu przymiotników, a następnie ujawniono typowe – skonwencjonalizowane – syntagmy zawierające leksemy *глубоки* i *глубокий*. Wskutek wnikliwej

analizy wyciągnięto wnioski także na temat podobieństw w zakresie łączliwości semantycznej badanych przymiotników.

Słowa kluczowe: łączliwość leksykalna – syntagma – kolokat – język polski i ukraiński – korpus – słownik.

***Conventional syntagmas with words głęboki and глибокий (deep)
in Polish and Ukrainian***

Summary

This article is devoted to the issues related to the semantic connectivity of the words *głęboki* and *глибокий* (deep) within their respective meanings. The study is based both on the information contained in dictionaries of both languages and on corpus data (the resources of the balanced versions of the NKJP and the ГРАК). All collocates of both adjectives were excerpted from the lexicographic and corpus material, and then typical – conventionalised – syntagmas with lexemes *głęboki* and *глибокий* were revealed. As a result of the in-depth analysis, conclusions were drawn also about the similarities within the semantic connectivity of the examined adjectives.

Keywords: lexical connectivity – syntagma – collocate – Polish and Ukrainian – corpus – dictionary.

Adj. Monika Czarnecka